

התנסות, עמדות וכוונות התנהגותיות לשימוש בסמים של מטיילים

(תרמילאים) בקרב הסטודנטים

מאת ד"ר רחל בר-המבורגר

1. פתיחה

שני מחקרים מ-1996⁽⁷⁾ ומ-2003⁽¹⁾ שנערכו בקרב סטודנטים (לתואר ראשון) באוניברסיטאות ובמכללות שטיילו בחו"ל מראה שלמעלה משליש מהם התנסו בסמים בזמן הטיול. יש הבדל גדול בין יעדי הטיול וההתנסות בסמים ביעדים השונים.

לכמחצית מהמתנסים ההתנסות בזמן הטיול היתה זאת ההתנסות הראשונה.

שיעור גבוה של הסטודנטים שהתנסו לפני הטיול בארץ, ובמהלכו, כאשר חזרו המשיכו והשתמשו בסמים, בעוד ששיעור לא מבוטל של סטודנטים שההתנסות במהלך הטיול היתה ראשונה, הפסיקו להשתמש עם חזרתם לארץ^(1,3,6,7).

הממצאים שיובאו להלן יאירו לקורא את הקשר שבין העמדות, כוונות ההתנהגות והשימוש בסמים אצל התרמילאים. התרמילאים בפרק זה הם אוכלוסיה של סטודנטים מכל מוסדות ההשכלה הגבוהה בארץ (כולל שש אוניברסיטאות ושש מכללות בארץ⁽¹⁾). אי לכך, הם מייצגים רק את החלק שממשיך בלימודים מאוכלוסיית הצעירים התרמילאים, אולם חשוב לנו להכיר אוכלוסיה זו, כי היא האוכלוסיה שעברה את המסלול של ביה"ס ושל תכניות המניעה שמערכת החינוך מעניקה להם במהלך השנים. זו אוכלוסיה שהשפעתה הציבורית, חינוכית בעתיד תהיה לא מבוטלת.

אחד מהנושאים שיובאו להלן הוא שיעורי השימוש בסמים בקרב התרמילאים. מאחר ולא אחת נוצר הרושם מהשיח הציבורי שכל

התרמילאים משתמשים בסמים במהלך הטיול ינותחו בקפידה הממצאים של התפלגות השימוש בסמים לפי יעדי הטיול השונים. אחד מהממצאים החשובים הוא שאומנם חשוב מה הוא יעד הטיול, אבל לא משנה מה היעד, לא כל המטיילים משתמשים בסמים.

מצאנו שלטיול עצמו, כפי שידווח להלן, יש השפעה על חלק מהאוכלוסיה להשתמש בסמים. נוסף ליעד הטיול, בדקנו את ההבדלים בין המשתמשים לפי מיגדר, גיל, מוצא והשכלה. ניתחנו את הגורמים המנבאים לשימוש מול הגורמים שגם מנבאים הפסקת שימוש עם החזרה מהטיול.

2. תמצית הממצאים

77% מהסטודנטים דיווחו על היותם "תרמילאים". 32% טיילו והשתמשו בסמים במהלך הטיול. יש שונות בין יעדי הטיול ושיעורי השימוש בסמים. במזרח הרחוק מטיילים 23.5% ומשתמשים שם 55%, לדרום אמריקה מטיילים 15.5% ומשתמשים שם בסמים 52%, לסיני מטיילים 23% ומשתמשים שם בסמים 51%, לאירופה מטיילים 57% ומשתמשים שם 28% ולאפריקה מטיילים 6.5% ומשתמשים שם בסמים 32%.

לתרמילאים יש יותר נכונות להתנסות בסמים ממי שלא טייל. הנכונות הגבוהה ביותר להתנסות בסמים במהלך הטיול, נמצאת אצל מי שכבר החל את השימוש בארץ לפני הטיול, אולם הטיול עצמו נמצא כמעודד שימוש בסמים אצל מי שעוד לא התנסה בארץ.

הגורמים המנבאים שימוש בסמים אצל סטודנטים תרמילאים, כשלטיול עצמו יש השפעה חזקה כגורם מנבא, הם מצב משפחתי, נכונות להתנסות, תפיסת אי הנזק כתוצאה משימוש, תפיסת ההנאה הנגרמת משימוש, השכלת ההורים (תרמילאים להורים משכילים נוטים יותר להשתמש בסמים מתרמילאים להורים חסרי השכלה), ארץ לידה ומוצא ההורים (יותר שימוש לילידי מערב אירופה וארה"ב מאשר אסיה ואפריקה).

כ-30% תרמילאים שהתחילו את השימוש בסמים בעת הטיול, מפסיקים להשתמש עם חזרתם לארץ (70% ממשיכים). שיעור נמוך יותר, רק 15%

מאלו שהתחילו את השימוש עוד לפני הטיול והמשיכו להשתמש בטיול, עם חזרתם ארצה מפסיקים להשתמש.

גורמים עם משמעות סטטיסטית המנבאים הפסקת שימוש קשורים בעיקר בגיל ובמצב המשפחתי. במידה מסויימת גם תפיסת הנזק והמוכנות להשתמש בעוד שלהורים, מוצא, השכלה, השפעה מועטה בלבד כגורם מנבא.

3.3 מבוא

הפעם הראשונה שהרשות למלחמה בסמים בדקה את השימוש בסמים אצל מטיילים היתה ב-1992⁽⁸⁾, במחקר שיזמה הרשות למלחמה בסמים על צריכת הסמים בקרב גילאי 18-30 בקיבוצים. כבר אז נמצא שהמקום הראשון ברשימה מבין מקומות שונים שבהם הוצע לראשונה להשתמש בסמים היה "בטיול בחוץ לארץ" (הממצא הזה הראה של-14.8% מבין הנשים בגילאים 18-30 ול-20.8% מבין הגברים הציעו להם להשתמש לראשונה בסמים בטיול בחו"ל) וכבר אז נכתב ש"הנסיעה לחוץ לארץ של צעירים קשורה בדרך כלל ברצון להתנסויות חדשות, ברצון למורטוריום לפני הבגרות... העובדה שלגבי חלק מן הצעירים במדגם התקיים המפגש הראשון עם הסמים בנסיבות כאלה בחו"ל, מסבירה את העובדה שאחוז אלה המדווחים על שימוש בסמים גבוה במיוחד בקבוצת גיל זו". במחקר מ-1998⁽⁵⁾ חזרנו לבדיקת בני 18-30 בקיבוצים. לשאלה "היכן הציעו לך לראשונה סמים?" ענו 20.3% מקרב המשיבים - בטיול בחו"ל (19.2% מבין הנשים, 21.9% מבין הגברים בגילאי 18-30. גם כאן הטיול בחו"ל נמצא במקום הראשון ברשימה מבין המקומות השונים (ראו במחקרים על "צריכת סמים של גילאי 18-30 בקיבוצים" 1994, 1999^(5,8) מאת מיכאל נתן ושות').

מצאנו שמשך הטיול הוא גורם בעל השפעה על השימוש. בקבוצת המשתמשים בסמים נמצאים אלה שהיו בין חצי שנה לשנה בטיול כזה (ראו המחקר על הקיבוצים מ-1999). מאפיינים נוספים המבחינים בין משתמשים ללא משתמשים מתוארים בדו"ח "תצפית משתתפת בקרב תרמילאים ישראלים בהודו", מאת תמיר ליאון, מ-1999⁽⁴⁾, המתאר את המטיילים ה"איסתאים" שבאים לזמן קצר ולטיול קצר יחסית, כמי שפחות משתמשים בסמים מאשר האחרים. כך שגם תוכני הטיול ותכנונו משפיעים על ההתנסות והשימוש בסמים במהלך הטיול. פוטסמן ושות' (2002)⁽²⁾ מצא שכ-

37% מבין המטיילים שעברו את מרפאת המטיילים במרכז הרפואי בני ציון בחיפה ונסעו לטיול של למעלה מחודש השתמשו בסמים במהלך הטיול. בדרום מזרח אסיה שיעורי השימוש בסמים היה גבוה משמעותית משיעור השימוש בדרום אמריקה (43% ו-26%, בהתאמה), בהודו שיעור המשתמשים הגיע ל-80% בקרב אלו ששהו שם למעלה מ-3 חודשים. כאשר ערכנו את הסקר על היקף השימוש בסמים אצל סטודנטים (ראו מחקר "סקר ועמדות בחומרים פסיכואקטיביים בקרב סטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה בארץ", 1997, מאת רחל בר-המבורגר וסוניה לדרמן⁽⁷⁾) וסקר עמדות ושימוש בחומרים פסיכואקטיביים בקרב סטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה בארץ" 2003, מאת רחל בר-המבורגר⁽¹⁾), הוספנו לשאלון הכללי על התנסות ועמדות של סטודנטים נספח שאלות לסטודנטים על התנסות בסמים במהלך טיול לחו"ל.

להלן שאלות מן הנספח לשאלון:

1. האם טיילת במזרח הרחוק, בדרום אמריקה, באפריקה (לא כולל

סיני), באירופה?

2. האם התנסית שם בסמים?

3. האם זו היתה ההתנסות הראשונה?

4. אם לא, מתי התנסית בפעם הראשונה בסמים?

ניתוח ממצאי הנספח עם ממצאי סקר הסטודנטים אפשר לנו להתמקד בעמדות בקשר לשימוש בסמים ולהפסקת השימוש בהם ובכוונות התנהגותיות של סטודנטים שחזרו מטיול. העמדות וכוונות התנהגות של המטיילים נבדקו לאחר שחזרו מהטיול. המטיילים נבדקו בזמן לימודיהם כסטודנטים, ואילו כשהיו במעמד של מטיילים היו חלקם עוד טרם הלימודים.

אגודת הסטודנטים יחד עם הרשות למלחמה בסמים ומשרד ההסברה הפיצו את השאלון בקרב הסטודנטים בכיתות הלימוד של התלמידים לתואר הראשון. כמו כן, הניחו את השאלון ב"פורום" - למי שלא ענה עליו בכיתות הלימוד. בעבודה, שעיקרי ממצאיה מוצגים להלן, השתמשנו בבסיסי הנתונים שאספנו בקרב סטודנטים (גודל המדגם: 2,635 ב-1996, 6,965 ב-2003) וניתחנו את עמדותיהם של סטודנטים שהשתתפו בטיול בחו"ל והשתמשו בסמים, לעומת הסטודנטים שלא השתמשו בסמים בטיול או שלא טיילו.

4. עיקרי הממצאים

להלן יובאו עיקרי הממצאים מהסקר בקרב הסטודנטים מ-2003. לשם השוואה יוצגו מדי פעם גם ממצאים מהסקר בקרב הסטודנטים מ-1996, כדי להראות את מגמות השימוש בסמים בקרב האוכלוסייה שנחקרה. 77% מהסטודנטים דיווחו על היותם תרמילאים. 32% טיילו והשתמשו בסמים. בהשוואה שבין הדיווח ב-1996 ל-2003 ניכרת עליה בשיעורי המשתמשים בכל יעד ויעד בנפרד כלהלן:

1. הקשר בין טיול לחו"ל (תרמילאות) לשימוש בסמים

1.1 יעדי הטיול ושיעורי הסטודנטים המטיילים והמשתמשים בסמים

כשלושה רבעים (76.6%) מאוכלוסיית הסטודנטים אשר נדגמו במסגרת המחקר הנוכחי הם תרמילאים, כלומר דיווחו על טיול בחו"ל. יעדי הטיול לגביהם נשאלו כללו את המזרח הרחוק, דרום אמריקה, אפריקה, סיני ואירופה. (בסקר קודם שנערך ב-1996, אירופה לא נכללה כיעד במפורש ולכן יכול להיות שפחות סטודנטים דיווחו אז על טיול לחו"ל (49%) לעומת הסקר הנוכחי). אירופה היא היעד הנפוץ ביותר בקרב המטיילים, לאחר מכן סיני והמזרח הרחוק באותה מידה כל אחד, אחריהם דרום אמריקה והכי פחות נפוץ הטיול באפריקה (לא כולל סיני), כמוצג בטבלה 1.

שיעורי השימוש בסמים הגבוהים ביותר (למעלה מ-50%) מדווחים עבור סטודנטים שהתנסו בסמים וטיילו למזרח הרחוק (54.8%), דרום אמריקה (52.1%) וסיני (50.8%). פחות מהמטיילים שטיילו באפריקה ובאירופה מדווחים על שימוש בסמים (31.8% ו-27.6% בהתאמה).

טבלה 1: התנסות בסמים אצל המטיילים ליעדים שונים

אחוז המטיילים שהשתמשו בסמים ושהתנסו בפעם הראשונה בחו"ל	אחוז המטיילים שהתנסו בסם	אחוז מבין כלל הסטודנטים	
30.5	54.8	23.5	המזרח הרחוק
24.8	22.3	50.2	טיילו אך לא במזרח הרחוק
33.6	52.1	15.5	דרום אמריקה
24.9	27.2	57.9	טיילו אך לא בדרום אמריקה
27.7	31.8	6.5	אפריקה
27.5	32.4	66.7	טיילו אך לא באפריקה
27.8	50.8	23.4	סיני
27.4	24.1	50.3	טיילו אך לא בסיני
25.3	27.6	56.6	אירופה
32.0	46.7	18.2	טיילו אך לא באירופה
26.0	32.2	76.6	טיילו
		23.4	לא טיילו
***1635	**5080	*6752	סה"כ (N)

* כלל הסטודנטים; ** מטיילים; *** מטיילים שהתנסו בסמים

בטבלה 1 ניתן לראות את שיעורי השימוש בסמים בקרב המטיילים בכל אחד מהיעדים השונים. כמו כן, ניתן לראות את שיעורי השימוש בסמים בקרב המטיילים באופן כללי, דהיינו, שיעורי השימוש של כל המטיילים ושיעורי השימוש של המטיילים אשר התנסותם הראשונה בסמים היתה במסגרת הטיול. כפי שניתן לראות בטבלה 1, כ-55% מהסטודנטים שטיילו במזרח הרחוק התנסו שם בסמים (ב-1996 33% התנסו). עבור 30.5% היתה זו ההתנסות הראשונה בסמים. שיעורי די קרובים נמצאו עבור המטיילים לדרום אמריקה: 52% מהסטודנטים שטיילו לדרום אמריקה התנסו שם בסמים (ב-1996 43% התנסו), עבור כ-34% היתה זו ההתנסות הראשונה בסמים. אפריקה כיעד לטיול הוא פחות פופולרי (רק 6.5% דיווחו על טיול ליעד זה), אולם מבין המטיילים לשם, כשליש (32%) דיווחו שהתנסו שם בסמים וכמעט לכולם (28%) היתה זו ההתנסות הראשונה בסמים. לסיני טיילו 23% מהסטודנטים (בדומה לשיעור המטיילים למזרח הרחוק) כאשר חצי מהאוכלוסיית

המטיילים (51%) דיווחה על שימוש בסמים שם, (ב-1996 התנסו רק 21%), כשליש (28%) היתה להם זו הפעם הראשונה שהתנסו בסמים (בדומה לדיווח לגבי נסיעה למזרח הרחוק או לדרום אמריקה). אירופה שהיא היעד שאליו נסעה למעלה ממחצית אוכלוסיית המדגם (57%), 28% דיווחו שהשתמשו שם בסמים וכמעט לכולם היתה זו ההתנסות הראשונה (25%).

השונות הגדולה בין ממצאי הסקר הנוכחי לסקר הקודם ב-1996 היא חוץ מאשר בסיני ששם יש עליה מ-21% מתנסים ב-1996 ל-51% ב-2003, גם לגבי המטיילים לאפריקה (למרות ששיעור המטיילים לשם נמוך ומגיע רק ל-6.5% שטיילו עכשיו לאפריקה לעומת 5.9% ב-1996) שרק המיעוט שלהם אז (6.5%) דיווח שהשתמש בסמים בעת הטיול לשם ולאף אחד זו לא היתה ההתנסות הראשונה, ואילו עכשיו שיעור המדווחים על התנסות עלה לכדי שליש (31.8%), ולרוב המתנסים היתה אפריקה מקום ההתנסות הראשון (27.7%).

מתוך כלל הסטודנטים שהתנסו בסמים בטיול לחו"ל (32%), הרוב הגדול עשה זאת לראשונה בעת הטיול (26%).

1.2 כוונות התנהגות של מטיילים

סטודנטים מטיילים דיווחו על שיעורי שימוש גבוהים יותר מסטודנטים שלא דיווחו על טיול לחו"ל: כ-20% מהסטודנטים שלא טיילו השתמשו בסמים אי פעם לעומת כ-35% מהמטיילים (טבלה 2).

טבלה 2: השפעת יציאה לטיול בחו"ל על שיעורי השימוש בסמים (באחוזים)

טיול לחו"ל		שימוש בסמים אי פעם
כן	לא	
64.8	80.2	לא
35.2	19.8	כן
5080	1674	סה"כ (N)

הערה: הבדלים מובהקים סטטיסטית ברמה של $p < 0.001$, Pearson's chi-square=139.12

טבלה 3: השפעת נכונות להתנסות בסמים וטיול לחו"ל על השימוש בסמים (אחוזים מהנבדקים בכל תא)

טיול		נכונות להתנסות בסמים
לא	כן	
23.7	13.2	כן
16.8	10.4	אולי
59.5	76.3	לא

סה"כ (N)	100	100
----------	-----	-----

הערה: הבהדים מובהקים סטטיסטית ברמה של $p < 0.001$, Pearson's chi-square=154.35

כדי לברר את כוונות ההתנהגות והקשר שלהם לשימוש בסמים בפועל קישרנו את הדיווח בפועל לשאלת המוכנות להתנסות בסמים ומצאנו (טבלה 3) נכונות גבוהה יותר אצל מי שדיווחו על טיול: 24% נכונות להתנסות בסמים שדיווחו שטיילו לעומת 13% נכונות להתנסות בסמים ודיווחו שלא טיילו. גם שיעור המהססים (אולי כן) היה גבוה יותר אצל המטיילים (17%) מהלא מטיילים (10%). הנכונות להתנסות בסמים (האם היית מתנסה בסמים לו היו מציעים לך?) נמדדה בסולם בן 5 דרגות: 1 - כן, בהחלט, 2 - כן, 3 - אולי כן, 4 - לא, 5 - בהחלט לא. כפי שמוצג בטבלה 4 ניתן לראות את ההבדלים במידת הנכונות של הסטודנטים המטיילים והלא מטיילים ואלו שהחלו שימוש בסמים בארץ או בחו"ל. אותם סטודנטים שהתנסו בסמים גם בארץ וגם במהלך הטיול מביעים הכי הרבה נכונות להתנסות בסמים (הקבוצה השנייה בתת הקבוצות בטבלה 4), אחריהם קבוצת הסטודנטים שטיילו והתנסותם הראשונה היתה במהלך הטיול (הקבוצה הראשונה בתת הקבוצות בטבלה 4). ראויה לתשומת לב קבוצת המטיילים שהשתמשו בסמים בפעם הראשונה במהלך הטיול בגלל הנכונות הגבוהה יותר שלה לעומת מטיילים שהתנסו בארץ בלבד, מה שמרמז שהטיול משפיע על מטיילים שלא התנסו בארץ בסמים. יש גם לזכור כפי שמוצג בטבלה 3 שככל שמביעים יותר נכונות להתנסות כך גם עולים שיעורי השימוש בפועל.

טבלה 4: ממוצעים* וסטיות תקן של הנכונות להשתמש בסמים בהשוואה בין סטודנטים שטיילו בחו"ל לבין סטודנטים שלא טיילו בחו"ל אשר השתמשו או שלא השתמשו בעבר בסמים

תת-קבוצות מטיילים	ממוצע	סטיית תקן	סה"כ (N)
שהשתמשו בחו"ל והתחילו בחו"ל	2.77	1.26	578
משתמשים שהשתמשו בחו"ל והתחילו בארץ	2.52	1.14	1176
מטיילים שהתנסו בארץ בלבד	3.37	1.28	850

2355	0.83	4.47	מטיילים שלא התנסו כלל בארץ ובחו"ל
350	1.42	3.08	לא טיילו בחו"ל והשתמשו בסמים
1197	0.76	4.61	לא טיילו בחו"ל ולא השתמשו בסמים
6506	1.38	3.77	סה"כ (N)

הערה: בניתוח שונות חד-כיווני נתקבלו הבדלים מובהקים בין הקבוצות: $F(5, 6500)=801.56$, $p<0.000$

* ציוני הנכונות להתנסות בסמים נעים בין 1 ל-5. ככל שהציון גבוה יותר, מידת הנכונות להתנסות יורדת.

בטבלה 5 מוצגים הניתוחים לגבי הנכונות להתנסות בחשיש/מריחואנה והמצאים קרובים מאד לאלו שהתקבלו עבור השאלה הכללית לגבי הנכונות להתנסות בסמים באופן כללי (טבלה 4): **הנכונות הגבוהה ביותר היא אצל הסטודנטים שטיילו שהשתמשו בסמים במהלך הטיול והתחילו את השימוש עוד בארץ**, אחר כך הסטודנטים שטיילו והתחילו השימוש בחו"ל ואילו אחריהם נמצאים ברמת הנכונות אלו שלא טיילו בחו"ל אולם כן השתמשו בארץ ואחריהם מטיילים שלא התנסו בסמים במהלך הטיול אולם כן התנסו בארץ. נכונות מועטה בלבד מבטאים מטיילים שלא השתמשו כלל בארץ ובחו"ל והכי פחות נכונות קיימת אצל מי שלא טייל בחו"ל וגם לא השתמש בסמים בכלל.

טבלה 5: ממוצעים* וסטיות תקן של הנכונות להשתמש בחשיש ומריחואנה:

תת-קבוצות מטיילים	ממוצע	סטיות תקן	סה"כ (N)
שהשתמשו בחו"ל והתחילו בחו"ל	2.46	1.22	577
משתמשים שהשתמשו בחו"ל והתחילו בארץ	2.20	1.36	1183
מטיילים שהתנסו בארץ בלבד	2.83	1.23	850
מטיילים שלא התנסו כלל בארץ	4.16	1.03	2343

			ובח"ל
351	1.46	2.73	לא טיילו בחו"ל והשתמשו בסמים
1188	0.97	4.41	לא טיילו בחו"ל ולא השתמשו בסמים
6492	1.46	3.45	סה"כ (N)

הערה: בניתוח שונות חד-כיווני נתקבלו הבדלים מובהקים בין הקבוצות: $F(5, p < 0.000)$

$6500) = 777.24$

* ציוני הנכונות להתנסות בסמים חשיש ומריחואנה נעים בין 1 ל-5, ככל שהציון גבוה יותר מידת הנכונות להתנסות יורדת.

1.3 תפיסת הסיכון בשימוש בסמים

עמדות הסטודנטים כלפי השימוש בסמים קשורה לשימוש עצמו. ככל שהסם נתפס כמהנה יותר, עולה שיעור השימוש בו, וככל שסם לא חוקי נתפס כפחות מזיק, עולה שיעור השימוש בו (בר-המבורגר ולדרמן^(7,1)). **נמצא שיש קשר בין תפיסת הסיכון בשימוש בסמים אסורים לפי חוק לבין השימוש עצמו.** רוב הסטודנטים אשר התנסו בסמים התנסו בעיקר בחשיש/מריחואנה. לפיכך בדקנו את הקשר שבין תפיסת הנזק כתוצאה משימוש בסם זה לבין ההתנהגות בפועל (שימוש) גם אצל המטיילים בקרב הסטודנטים (טבלה 6).

טבלה 6: תפיסת הנזק משימוש קבוע בחשיש/מריחואנה לפי טיול בחו"ל (באחוזים)

לא טיילו	טיילו	תפיסת הנזק משימוש בחשיש
44.9	26.0	נזק חמור
26.9	29.7	נזק קל
28.2	44.3	לא גורם כלל נזק
100	100	סה"כ
(1.30) 2.66	(1.20) 3.18	ממוצע (ס.ת.)

הערה: הבדלים מובהקים סטטיסטית ברמה של $p < 0.001$, Pearson's chi-square=215.02

כאשר משווים את כלל הסטודנטים המטיילים והלא מטיילים נמצא כי שיעורי השימוש בסמים גבוה יותר בקרב המטיילים. כאשר מנתחים את תפיסת הנזק מהשימוש בחשיש/מריחואנה נמצא כי יותר מטיילים סבורים שהשימוש

בחשיש/מריחואנה אינו גורם לנזק בכלל מאשר שהשימוש גורם לנזק. ואילו בקרב הלא מטיילים יותר סבורים שהשימוש גורם לנזק חמור מאשר לנזק קל או לא גורם לנזק בכלל.

טבלה 7: ממוצעים וסטיות תקן של תפיסת הנזק מהשימוש בסמים בהשוואה בין סטודנטים שטיילו בחו"ל לבין סטודנטים שלא טיילו בחו"ל אשר השתמשו או שלא השתמשו בעבר בסמים

תת-קבוצות	ממוצע	סטיית תקן	סה"כ (N)
משתמשים שהשתמשו בחו"ל והתחילו בחו"ל	3.46	1.06	583
משתמשים שהשתמשו בחו"ל והתחילו בארץ	3.58	1.17	1182
מטיילים שהתנסו בארץ בלבד	3.34	1.06	852
מטיילים שלא השתמשו כלל בארץ ובחו"ל	2.86	1.20	2340
לא טיילו בחו"ל והשתמשו בסמים	3.28	1.19	349
לא טיילו בחו"ל ולא השתמשו	2.48	1.27	1177

			בסמים
6483	1.24	3.06	סה"כ (%)

הערה: בניתוח שונות חד-כיווני (140.71 = F(5, 6477), p < 0.000)

כפי שנמצאו הבדלים בשיעורי השימוש בסמים אצל מטיילים ולא מטיילים בהתאם למידת הנזק הנתפס משימוש, כך אפשר לראות גם הבדלים בין המטיילים שהתנסותם הראשונה היתה בארץ או בחו"ל כפי שמוצג בטבלה 7. תפיסת הנזק החמורה ביותר היא אצל מי שלא טיילו בחו"ל וגם הצהירו שלא השתמשו בסמים, אחריהם מטיילים שלא השתמשו בסמים. תפיסת נזק חמורה פחות נמצאת אצל המשתמשים בסמים, כאשר מביניהם אלו שחושבים שנזק הוא חמור יותר הם אלו שלא טיילו בחו"ל והשתמשו בסמים ומטיילים שהתנסו בארץ בלבד. הכי פחות נזק, מבין הקבוצות השונות, מייחסים מטיילים שהשתמשו בחו"ל והתחילו בחו"ל, והכי מקלים הם המטיילים שהשתמשו בחו"ל אולם החלו את השימוש כבר בארץ. ממצאים אלו דומים לממצאים לגבי כוונות ההתנהגות (הנכונות להתנסות) שהובאו בטבלה 5.

2. הבדלים סוציודמוגרפיים

כפי שראינו עד כה, קבוצת המטיילים היא הטרוגנית באשר לשימוש בסמים, כלומר, חלק מהמטיילים התנסו בסמים במהלך הטיול, לאחרים היתה זו ההתנסות הראשונה וחלק אחר כלל לא התנסה. בפרק זה נברר אם קיימים הבדלים בהתאם למאפיינים סוציודמוגרפיים בקבוצת המטיילים וכיצד הם משפיעים על השימוש בסמים. ההבדלים שייבחנו יהיו מין, גיל, ארץ מוצא, ארץ מוצא ההורים, השכלת הורים.

2.1 מין

טבלה 8: בשתי קבוצות בלבד שיעור הגברים המשתמשים בסמים גבוה יותר משיעור הנשים והם מטיילים שהשתמשו בחו"ל והתחילו בחו"ל ומטיילים שהשתמשו בחו"ל והתחילו בארץ. לגבי מטיילים שהתנסו בסמים בארץ בלבד (ולא במהלך הטיול בחו"ל) שיעור הנשים הוא כמעט פי שניים מזה של הגברים בדומה למה שנמצא גם בסקר הקודם ב-1996.

שיעור הנשים רב יותר משל הגברים בכל המקרים בהם לא היה שימוש בסמים: בין אלו שלא טיילו בחו"ל ולא השתמשו בסמים וגם בין אלו שטיילו ולא השתמשו כלל בסמים.

המקרה היחיד שבו אין כמעט הבדל בין המינים הוא בתת-הקבוצה שלא טיילה בחו"ל וכן השתמשה בסמים.

לטיול בחו"ל יש השפעה גדולה יותר על הסטודנטים מאשר על הסטודנטיות בהקשר לשימוש בסמים כפי שאפשר להיווכח מכך שיותר סטודנטים השתמשו בסמים בעת הטיול מאשר הסטודנטיות. הסטודנטיות, גם אם הן מטיילות ומשתמשות בסמים, יותר מהן עושות זאת בארץ בלבד ולא בחו"ל לעומת הסטודנטים.

טבלה 8: התפלגות הסטודנטים שטיילו בחו"ל, שלא טיילו בחו"ל ואשר השתמשו או שלא השתמשו בעבר בסמים על פי מין (באחוזים)

תת-קבוצות משתמשים שהשתמשו בחו"ל והתחילו בחו"ל	בנים	בנות	סה"כ (N)
משתמשים שהשתמשו בחו"ל והתחילו בחו"ל	53.1	46.9	572
משתמשים שהשתמשו בחו"ל והתחילו בארץ	54.2	45.8	1180
מטיילים שהתנסו בארץ בלבד	39.7	60.3	852
מטיילים שלא השתמשו כלל בארץ ובחו"ל	40.5	59.5	2344
לא טיילו בחו"ל והשתמשו בסמים	49.1	50.9	346
לא טיילו בחו"ל ולא השתמשו בסמים	41.4	58.6	1180
סה"כ	44.6	55.4	6474

הערה: הבדלים מובהקים סטטיסטית ברמה של $p < 0.001$, Pearson's chi-square=93.25

2.2 גיל

בגילאים עד 21% 36 לא טיילו בחו"ל ולא השתמשו בסמים. בגילאים המבוגרים יותר הולך ופוחת שיעור הסטודנטים שלא טיילו בחו"ל ולא השתמשו בסמים (175% בגילאי 22-25 ו-10% בגילאי 25 ומעלה).

שיעורם של הסטודנטים שהתחילו את השימוש בסמים בארץ והמשיכו בעת הטיול בחו"ל הולך ועולה עם תחילת גיל השימוש: 8% עד גיל 21, 19% בגילאי 22-25 ו-23% בגילאי 25 ומעלה.

בגילאי 22-25 ואף יותר מכך בגילאי 25 ומעלה, יש יותר מטיילים בחו"ל ויש יותר משתמשים שם גם כאלו שהתחילו בארץ והשתמשו בטיול וגם כאלו שהתחילו בטיול בחו"ל והשתמשו בחו"ל.

לגיל תחילת השימוש יש קשר עם השימוש בסמים במהלך הטיול: ככל שההתנסות מוקדמת יותר כך רב יותר מספר המשתמשים בסמים במהלך הטיול. (ממצא זה תואם גם את מה שמצאנו בסקר הקודם ב-1996).

2.3 מוצא

19% מהצברים דיווחו שהשתמשו בסמים בעת הטיול בחו"ל והתחילו בארץ לעומת 14% ילידי חו"ל.

10% מהצברים דיווחו שהשתמשו בסמים בעת הטיול בחו"ל והתחילו רק אז את השימוש לעומת 5% ילידי חו"ל. הטיול (התרמילאות בחו"ל) כנראה גורם ליותר שימוש אצל ילידי הארץ מאשר ילידי חו"ל אצל מי שדיווחו על שימוש בסמים. לעומת זאת, רבים יותר ילידי חו"ל שלא היו תרמילאים (לא טיילו בחו"ל) והשתמשו בסמים בארץ (10%) לעומת הצברים שלא טיילו בחו"ל והשתמשו בסמים בארץ (4%). ראו טבלה 9.

טבלה 9: התפלגות הסטודנטים שטיילו בחו"ל, שלא טיילו בחו"ל ואשר השתמשו או שלא השתמשו בעבר בסמים על פי ארץ לידה (אחוזים)

תת-קבוצות	ישראל	אחר	סה"כ (%)
משתמשים שהשתמשו בחו"ל והתחילו בחו"ל	9.7	5.4	9.0
משתמשים שהשתמשו בחו"ל והתחילו בארץ	19.0	14.0	18.2
מטיילים שהתנסו בארץ בלבד	12.7	14.6	13.0
מטיילים שלא השתמשו כלל בארץ ובחו"ל	36.9	33.2	36.3
לא טיילו בחו"ל והשתמשו בסמים	4.3	10.4	5.3
לא טיילו בחו"ל ולא השתמשו בסמים	17.4	22.4	18.2
סה"כ (N)	5,401	1,024	6,425

הערה: הבדלים בין ישראלים ללא ישראלים הינם מובהקים ברמה של $p < 0.001$,

.Pearson's chi-square=107.90

2.4 מוצא ההורים

נמצא כי יש הבדלים מובהקים בשיעורי השימוש לפי מוצא אם ואב. השימוש בסמים למטיילים שהוריהם ממוצא אירופאי אמריקאי רב יותר מאשר מטיילים להורים מכל מוצא אחר, הן למטיילים שהתחילו שימוש בארץ, והן למטיילים שהתחילו שימוש בחו"ל.

2.5 השכלת הורים

שיעורי השימוש בסמים של סטודנטים מטיילים שהשכלת הוריהם על-תיכונית גבוהה יותר מאשר סטודנטים שהשכלת הוריהם תיכונית או יסודית ופחות הן לגבי מי שהשתמשו בסמים בעת הטיול בחו"ל והן לגבי סטודנטים שהשתמשו בחו"ל והתחילו בארץ או אף מטיילים שהתנסו בארץ בלבד. ככל שהשכלת ההורים

נמוכה יותר, שיעור השימוש נמוך יותר אצל המטיילים. ולהיפך, השיעור הגבוה ביותר של לא מטיילים ולא משתמשים בסמים נמצא אצל מי שהוריהם בעלי ההשכלה הנמוכה ביותר (יסודית ופחות).

3. הגורמים המשפיעים על השימוש בסמים

כדי לבדוק איזה גורמים השפיעו באופן מובהק על השימוש נעשה ניתוח של רגרסיה לוגיסטית.

אחוזי ההצלחה שבניבוי הם עבור 81% מהמקרים. המשתנים אשר חוזים בצורה מובהקת את השימוש בסמים הם: מצב משפחתי, נכונות להתנסות בסמים, תפיסת הנזק כתוצאה משימוש בסמים, השכלת האב, ארץ לידה, מוצא האב, יציאה לטיול. **מבין גורמים אלו, היציאה לטיול הוא הגורם המגדיל ביותר את הסיכוי לשימוש בסמים.** (לפירוט ניתוחי הרגרסיה ראו בדו"ח המחקר מ-2004⁽¹⁾).

אצל פוטסמן ושות' (2002)⁽²⁾ נמצא ברגרסיה לוגיסטית כי המנבאים באופן מובהק סטטיסטית את השימוש בסמים הם השכלה, גיל צעיר עד 25 שנים, בעוד ששילוב של מין ויעד נסיעה (נשים הנוסעות לדרום אמריקה) מהווה פקטור מגן מפני שימוש בסמים.

4. אפיון המטיילים שמפסיקים להשתמש בסמים:

הטיול הוא הגורם המשפיע על שיעור השימוש בסמים. כמו במחקר מ-1996⁽⁷⁾, כך גם במחקר הנוכחי מ-2003⁽¹⁾ נמצא שכאשר המטיילים שהתחילו את השימוש בזמן הטיול בחו"ל חוזרים לארץ מהטיול בחו"ל, יותר מהם מפסיקים להשתמש בסמים מאשר המטיילים שהתנסו בסמים בארץ עוד לפני היציאה לטיול בחו"ל (טבלה 10). (אם הטיול התקיים בשנה האחרונה אותם סטודנטים שמדווחים על שימוש בשנה האחרונה לא יוכלו להיכלל בין המפסיקים, כלומר תהיה תת-קבוצה שלא נוכל לדעת אם הם הפסיקו להשתמש עם החזרה או לא). כפי שאפשר לראות בטבלה 10, נמצאו הבדלים מובהקים בין תת-קבוצות של המטיילים כלהלן: מבין המטיילים, 31% מאלו שהתנסו בסמים בפעם הראשונה

במהלך הטיול בחו"ל הפסיקו את השימוש לעומת 15% בלבד שמדווחים על הפסקת שימוש מבין המטיילים שהתחילו את השימוש בארץ לפני הטיול בחו"ל. שיעורי הפסקת השימוש הגבוהים ביותר (42%) הם אצל המטיילים שלא התנסו בסמים בחו"ל (התנסו רק בארץ) והם אף גבוהים יותר מאלו שלא טיילו והשתמשו בסמים בארץ (33%).

בכל מקרה, שיעור המפסיקים היה נמוך משיעור הממשיכים (בממוצע 28.5% ו-71.5%, בהתאמה) את השימוש בסמים עבור כל תת הקבוצות.

83% מבין המטיילים שהתחילו את השימוש בארץ והמשיכו בחו"ל לא הפסיקו את השימוש לאחר החזרה מהטיול.

טבלה 10: שיעור הפסקת השימוש בסמים בקרב סטודנטים שטיילו בחו"ל לעומת אלו שלא טיילו בחו"ל ואשר השתמשו בעבר בסמים (באחוזים)

תת-קבוצות	הפסיקו להשתמש	לא הפסיקו להשתמש	סה"כ (N)
משתמשים שהשתמשו בחו"ל והתחילו בחו"ל	30.8	69.2	529
משתמשים שהשתמשו בחו"ל והתחילו בארץ	14.9	83.1	1030
מטיילים שהתנסו בארץ בלבד	41.4	58.6	859
לא טיילו בחו"ל והשתמשו בסמים בארץ	33.2	66.8	352
סה"כ	28.5	71.5	2770

הערה: הבדלים בין הקבוצות הינם מובהקים ברמה של $p < 0.001$, Pearson's chi-square=170.07

4.1 הקשר בין מידת הנזק המיוחס לשימוש והמוכנות להתנסות לבין הפסקת

השימוש

נמצא קשר בין תפיסת הנזק הנגרם משימוש לבין הפסקת השימוש. שיעור המטיילים שהפסיקו את השימוש בסמים רב יותר אצל אלו שחושבים שנגרם נזק (60%) לעומת מי שטוען שלא נגרם נזק (26%) כתוצאה משימוש בחשיש/מריחואנה.

טבלה 11: הקשר בין כוונות להשתמש בסמים, השימוש והפסקת השימוש (באחוזים)

>P	לא מטיילים שהשתמשו בסמים והפסיקו	מטיילים שהשתמשו בסמים והפסיקו	
0.102	22.2	16.4	מוכן לנסות
0.269	28.5	17.0	מתלבט
0.544	41.6	44.3	לא מוכן לנסות

מטיילים שמביעים נכונות להתנסות משתמשים בפועל יותר מאלו שאינם מוכנים להתנסות. מטיילים שהפסיקו את השימוש הם גם אלו שהביעו פחות נכונות להשתמש בסמים לעומת אלו שממשיכים עם השימוש. בטבלה 11 ניתן לראות את השפעת הנכונות להתנסות בסמים והיציאה לטיול על הפסקת השימוש. נמצא שיש קשר בין הנכונות להתנסות בסמים והפסקת השימוש גם בקבוצת המטיילים וגם בין אלו שלא טיילו והשתמשו והפסיקו. ככל שיש פחות מוכנות להתנסות, כך שיעורי המפסיקים להשתמש גבוה יותר, הן בין המטיילים והן בין הסטודנטים שלא טיילו. ההבדל בין המטיילים ללא מטיילים אינו מובהק. ככל שעולה מידת הנכונות להתנסות, כך יורד שיעור הפסקת השימוש בסמים. השפעת הטיול אינה מובהקת וגם האינטראקציה של הטיול עם הנכונות אינה מובהקת.

4.2 הקשר בין הכוונות להשתמש בסמים, השימוש והפסקת השימוש לפי מקום

ההתנסות הראשון של המטיילים

הקשר בין כוונות להשתמש בסמים, השימוש והפסקת השימוש לפי מקום ההתנסות הראשון של המטיילים: בהתאם לטבלה 12, מקום ההתנסות הראשון (בחול"ל במהלך הטיול או בארץ לפני הטיול לחו"ל) משפיע באופן מובהק על הפסקת השימוש. ככל שירודת הנכונות להתנסות בסמים עולה שיעור הפסקת השימוש ושיעורי הפסקת השימוש גבוהים יותר בכל מקרה אצל מי שהחל את השימוש בעת הטיול בחו"ל לעומת אלו שהתחילו לפני הטיול בארץ.

טבלה 12: שיעור הפסקת השימוש בסמים בקרב סטודנטים שהתנסו בסמים לראשונה בחו"ל לעומת אלו שהתנסו בסמים לראשונה בארץ על פי מידת הנכונות להתנסות בסמים (באחוזים)

>P	מטיילים שהשתמשו בסמים בפעם הראשונה בארץ והפסיקו	מטיילים שהשתמשו בסמים בפעם הראשונה בחו"ל והפסיקו	
0.000	10.0	23.3	מוכן להתנסות
0.012	18.4	29.5	מתלבט
0.001	26.9	45.1	לא מוכן לנסות

5. הגורמים המשפיעים על הפסקת השימוש

כדי לבדוק אלו הם הגורמים המשפיעים באופן מובהק על הפסקת השימוש בסמים נעשה ניתוח רגרסיה לוגיסטית. נבדקו השפעתם של משתנים סוציודמוגרפיים והשפעת יציאה לטיול, נכונות להשתמש ותפיסת הנזק משימוש. אחוזי ההצלחה שבניבוי הם עבור 73% מהמקרים.

המנבאים המובהקים להפסקת השימוש הם מנבאים הקשורים בגיל ומצב משפחתי.

ה. לסיכום

היציאה לטיול מהווה גורם חזק המשפיע על שימוש בסמים, שיעורי השימוש בסמים גבוהים יותר בקרב המטיילים לעומת הלא מטיילים. חלק מהמטיילים עם חזרתם לארץ מפסיקים להשתמש בסמים. מבין אלו שחוזרים ולא מפסיקים גבוה שיעור הסטודנטים שהחלו את השימוש בסמים עוד לפני הטיול. הגורמים המשפיעים על הפסקת השימוש כמו גם על השימוש במהלך הטיול הם גורמים הקשורים במצב המשפחתי, הנכונות להתנסות בסמים ותפיסת הנזק כתוצאה משימוש. גורם נוסף הוא השכלת ההורים. שיעור הסטודנטים להורים בעלי השכלה גבוהה שישתמשו גבוה מזה של הורים שהשכלתם נמוכה ואילו סטודנטים שנוטים פחות להפסיק השימוש. שיעורי הפסקת השימוש בסמים גבוה יותר אצל סטודנטים נשואים שיותר מהם יפסיקו השימוש מאשר הרווקים. ככל שעולה הנכונות להתנסות בסמים ויורדת תפיסת הנזק מהשימוש יורד גם הסיכוי של הסטודנט להפסיק את השימוש בסמים.

ביבליוגרפיה

1. בר-המבורגר, ר. (2004). "סקר עמדות ושימוש בחומרים פסיכואקטיביים בקרב סטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה בארץ 2003". מרכז המידע של הרשות למלחמה בסמים.
2. פוטסמן, י., פז, א., בר-המבורגר, ר. (2002). "השפעת עלוני מידע בנושא סמים על שימוש בסמים בקרב מטיילים ישראלים לארצות טרופיות". מרכז המידע של הרשות למלחמה בסמים.
3. בר-המבורגר, ר. (2000). "ממצאי מחקר על עמדות וכוונות התנהגותיות של מטיילים והקשר לשימוש והפסקת שימוש בסמים פסיכואקטיביים". "סמים דגש", חוברת אפריל בהוצאת הרשות למלחמה בסמים.
4. ליאון, ת. (1999). "תצפית משתתפת בקרב תרמילאים ישראלים בהודו". מרכז המידע של הרשות למלחמה בסמים.
5. נתן, מ., ליברמן, י. (1999). "צריכת סמים בקיבוצים 1998". מרכז המידע של הרשות למלחמה בסמים.
6. לדרמן, ס. (1998). "עמדות וכוונות התנהגותיות של מטיילים והקשר לשימוש ולהפסקת שימוש בסמים פסיכואקטיביים". עבודת גמר לתואר מוסמך, אוניברסיטת תל-אביב.
7. בר-המבורגר, ר., לדרמן, ס. (1997). "סקר עמדות ושימוש בחומרים פסיכואקטיביים בקרב סטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה בארץ 1996". מרכז המידע של הרשות למלחמה בסמים.
8. נתן, מ., ברנדס, ע. (1994). "צריכת סמים של גילאי 18-30 בקיבוצים. דו"ח מחקר 1992-3 לרשות למלחמה בסמים". מרכז המידע של הרשות למלחמה בסמים.